

MOLDOVA ȘI EPISCOPIA VADULUI ÎN SECOLELE XIV–XVII

Acad. IOAN-AUREL POP

Moldavia and the Bishopric of Vad throughout the fourteenth and seventeenth centuries

*(Abstract)**

This paper focuses on the relationship between the Bishopric of Vad and Moldavia throughout the fourteenth and seventeenth centuries. This bishopric, along with the one from Feleac (Cluj county) is considered to be a traditional Transylvanian symbol of Stephen the Great and its entire history is connected to the past of the Eastern Romanian province of Moldavia.

As the Romanian Church in Transylvania has evolved during the Middle Ages and at the beginning of the Modern Era under difficult conditions, the institutional structures and hierarchies were quite fragile at the time, being supported by the Romanian Churches in Walachia and Moldavia. In all this process, despite harsh circumstances, the bishoprics of Feleac and Vad have played a binding role for the Romanian spirituality in Transylvania.

Key words: Bishopric of Vad, Romanian Church, Moldavia, Transylvania.

Episcopia de la Vad este considerată, ca și Feleacul, un simbol tradițional transilvănean al lui Ștefan cel Mare, poate și datorită faptului că satul Vad se afla pe domeniul Ciceului, stăpânit efectiv de către pomenitul domn al Moldovei. Dincolo de această tradiție, însă, întreaga istorie medievală a regiunii Bistriței – și cu atât mai mult istoria bisericească – se leagă de trecutul Moldovei.

* Traducere: Acad. Ioan Aurel-Pop.

Episcopia Vadului se plasează, în linii mari, pe teritoriul vechii Stavropighii de la Peri, ctitoria familiei maramureșene a Drăgoșeștilor, recunoscută ca atare de către Patriarhia ecumenică de la Constantinopol în 1391. În momentul fondării, Stavropighia Perilor (cu autoritate episcopală) își împărțea jurisdicția asupra teritoriului Transilvaniei cu Mitropolia Ungrovlahiei (de la Argeș) și cu Mitropolia Severinului (care, conform vechii unități politice a Văii Jiului oltean și ardelean, de pe vremea lui Litovoi I, obləduia și aria Țării Hațegului). Decizia Patriarhiei ecumenice de întemeiere a Stavropighiei de la Peri, cerută de frații Drag și Baliță (fiii lui Sas, voievodul Moldovei) și susținută de regalitatea ungară (prin Sigismund de Luxemburg) și de domnia Țării Românești (prin Mircea cel Bătrân), avea să confere egumenului Perilor autoritatea de locțiitor patriarhal și atribuții pe măsură. Situația aceasta de jurisdicție canonică, statornicită la 1391, asupra ținutului Maramureșului, Transilvaniei nordice și Crișanei avea să dureze până spre jumătatea secolului al XV-lea. Cu puțini ani înainte de semnarea actului unirii religioase de la Florența (1439), în timpul desfășurării complicatului conciliu de la Basel–Ferrara–Florența–Roma (1431–1445), papa Eugeniu al IV-lea, în contextul negocierilor unioniste din epocă, încredința mitropolitului Moldovei, Grigore (atras la catolicism și numit „arhiepiscop al Moldovlahiei”), la 1436, misiunea de atragere la unire a ortodocșilor („grecilor”) din țara sa, numiți „moldovalahi”, dar și a „vlahilor” și „bulgarilor” din Ungaria și de la hotarele sale¹. Cum se știe, unirea s-a semnat la Florența, în 1439, dar transpunerea sa în practică nu a fost de lungă durată, reducându-se la câteva decenii. Nu se cunosc acte din care să reiasă exercitarea efectivă a obləduirii Mitropoliei Moldovei asupra bisericilor românești din Transilvania în anii imediat următori evenimentelor din 1436–1439. O adevărată autoritate moldovenească s-a exercitat în regiunea Bistriței abia spre finalul domniei lui Ștefan cel Mare, când, prin 1488–1489, se restabilesc (la intervenția papei Inocențiu al VIII-lea, care pregătea o nouă cruciadă) relațiile bune dintre Matia Corvin și Ștefan cel Mare. În acest context, principele Moldovei primea domeniile Ciceului și Cetății de Baltă.

În privința autorității religioase, însă, lucrurile sunt mai complexe. Stavropighia Perilor era încă în plină activitate în anii 1490, funcționând în cadrele Mitropoliei de la Feleac, cu centrul pe domeniul regal al Feleacului, la mică distanță de

¹ *Acta Eugenii Papae IV (1431–1447) et Vaticanis aliisque regestis*, collegit notisque illustravit, G. Fedalto (ed.), Romae, p. 229–230 (nr. 421); p. 230 (nr. 422). În două documente papale din 1436 este pomenit un mitropolit Grigore al Moldovalahiei, recunoscut drept arhiepiscop al Moldovei, în urma acceptării autorității pontifului roman. În documentul din 10 martie 1436, se vorbește despre unirea românilor și bulgarilor (*Valahos, Vulgaros et Moldovlahos*), „aflați în țară sau la hotarele Ungariei” (*in regno seu confinibus Hungarie existentes*). Din salvconduct reiese că mitropolitul Grigore făcuse drumul la Roma și trecuse la unire în prezența papei.

Cluj. Înalta instituție cu sediul în satul Feleac poate fi numită „Arhiepiscopia din Transilvania” sau „Mitropolia Severinului și a Transilvaniei”, în condițiile în care, în funcție de emitent, și titlul întâi stătorului său oscilează între arhiepiscop și mitropolit². Subordonarea – necanonică – prin decizia lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei, a Stavropighiei din Peri față de Arhiepiscopia din Transilvania s-a produs la 1494, la o lună după congresul jagiellon de familie de la Lewocza, unde se decisese detronarea lui Ștefan cel Mare și înlocuirea sa cu Sigismund Jagiello, fratele regelui Ungariei (Vladislav al II-lea) și al regelui Poloniei (Jan Albert), cu toții fiii lui Cazimir al IV-lea. Subordonarea aceasta a Stavropighiei din Peri poate să fi fost gândită ca o mască a adevăratelor intenții ale Jagiellonilor față de Ștefan cel Mare și față de Alexandru, fiul și moștenitorul acestuia, decedat în condiții neclare, „la oaste”, în 1496 și căsătorit la 1489 cu Maria, fiica lui Bartolomeu Dragffy (urmașul legal al Drăgoșeștilor, co-voievod, din 1493 și voievod, din 1495, al Transilvaniei). În anii 1497–1498 s-a produs conspirația împăratului romano-german și a lui Ștefan cel Mare contra Jagiellonilor, mai ales împotriva lui Vladislav al II-lea al Ungariei. În acest context, marcat și de campania lui Jan Albert contra Moldovei, Bartolomeu Dragffy, ca și o bună parte din nobilimea ungară, a acționat împotriva intereselor coroanelor jagiellone, împiedicând detronarea lui Ștefan cel Mare. Pe fondul acesta, oamenii de încredere ai domnului Moldovei, logofătul Ioan Tăutul și vistiernicul Isac, fac donații importante la Peri și, respectiv, la Feleac (1498). Este posibil ca gesturile de munificență ale celor doi înalți demnitari moldoveni să fie și o răsplată pentru susținerea de care beneficiase Ștefan cel Mare din partea Perilor și Feleacului în timpul campaniei polone din Moldova, din toamna anului 1497.

Din moment ce, din punct de vedere al administrației ecleziastice, Episcopia Vadului s-a plasat peste teritoriul Stavropighiei Perilor, este de presupus că fondarea Vadului să fi fost ulterioară acestor evenimente, când scaunul maramureșean era încă atât de activ. După cunoștințele actuale, apariția Vadului, în ciuda tradiției, se poate plasa între anii 1500 (moartea lui Bartolomeu Dragffy) și 1531 (menționarea certă a lui Anastasie ca episcop de Vad). La rigoare, limita superioară poate coborî cu doi ani, în 1529, când se produce intervenția militară a lui Petru Rareș în Transilvania, de partea grupării lui Ioan Zapolya (filootoman) și contra intereselor Casei Habsburgice și când Anastasie, starețul Putnei, menționat drept episcop, acționează ca un adevărat căpitan de oști. În intervalul 1500–1531, sunt câteva momente care ar fi putut favoriza fondarea episcopiei de la Vad și anume: tensiunile din 1500–1501, pricinuite de moartea lui Bartolomeu Dragffy; tensiunile și conflictele ungaro-moldave din anii 1504–1506/1507, cauzate de moartea lui Ștefan cel Mare și de ridicarea la domnie a

² În documentele latine catolice, mitropoliții ortodocși sunt numiți cel mai adesea arhiepiscopi.

fiului său, Bogdan; tensiunile și conflictele ungaro-moldave din anii 1517–1518, legate de succesiunea dintre Bogdan al III-lea cel Orb și Ștefan al IV-lea (Ștefăniță), când cardinalul Toma Bakócz, arhiepiscopul de Strigoniu, a încercat s-o căsătorească pe fiica lui Alexandru și a Mariei, adică pe nepoata lui Ștefan cel Mare și a lui Bartolomeu Dragffy, cu unii dintre baronii Regatului Ungariei (pentru ca întinsele ei drepturi transilvane și moldovenești să ajungă sub controlul ambițiosului prelat, care acționa ca un suveran); tensiunile și conflictele ungaro-polono-moldave din 1523, când domnul moldovean, cu suportul Casei de Habsburg, elimină partida projagiellonă și prootomană (condusă de hatmanul Luca Arbure) de la putere din Moldova³. Cel mai prielnic moment pare să fi fost, totuși, intervenția militară a moldovenilor de la 1529 sau cei doi ani imediat următori.

Ridicarea bisericii de piatră, păstrate până astăzi (cu transformări), nu se poate plasa, se pare, înainte de 1504⁴. Din punct de vedere arheologic, cercetările încă inedite (nepublicate integral) de la începutul anilor 1970, ale Mariane Beldie-Dumitrache, așează zidirea bisericii episcopale de la Vad prin anii 1520. Primii reprezentanți ai domniei Moldovei apar pe domeniul Ciceului, ca și pe cel al Cetății de Baltă (pe Târnave), abia după 1490. De aceea, în acord cu datele disponibile, Vadul se înfățișează mai mult ca o eparhie în componența unei mitropolii transilvane (așa cum ajunseseră să fie și Perii, pe care-i substituise), decât ca o creație moldavă de sine stătătoare. De asemenea, spre deosebire de Feleac, Vadul nu este numit niciodată arhiepiscopie (în documente latine) sau mitropolie (în acte moldovene slavone). Totuși, amprenta Moldovei rămâne și la Vad incontestabilă, mai întâi prin așezarea sa pe un domeniu al domnului Moldovei și apoi prin cel dintâi episcop cunoscut în mod sigur, Anastasie, fost egumen al Putnei. Episcopia Vadului avea (conform unei mărturii din 1553) satele Vad și Suarăș (deținute *ab antiquo*), la care s-au adăugat, grație lui Petru Rareș, Bogata de Jos, Bogata de Sus și o moară în Câțcău. Cel dintâi vlădică⁵ cert a fost amintitul Anastasie (până la 1546), care înzestra la 1531 biserica episcopală cu o icoană ferecată în argint aurit. Prin urmare, Anastasie a fost contemporan cu toată perioada de domnie a lui Petru Rareș, domnul și suveranul său, pe care l-a slujit cu

³ În același an, 1523, este menționat un episod demn de notat: comunitatea sau adunarea cnezilor din Valea Rodnei, în frunte cu preoții Matei, Șandru și Petru, cere voie magistratului Bistriței să reinnoiască vechea mănăstire dintre satele Hordou (azi George Coșbuc) și Telciu. În documentul care atestă această deputăție nu apare menționat niciun for episcopal, iar legătura (făcută în istoriografie) cu un pretins episcop Ilarion este pur ipotetică.

⁴ M. Porumb, *Vechi biserici românești din secolele XIII–XVI*, în vol. Șt. Pascu ș.a., *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului, 1982, p. 91–92.

⁵ Se pomenește, în anumite contexte, și un episcop Ilarion, neconfirmat ca rezidând la Vad.

credință. El a dobândit un mare prestigiu și o autoritate sporită, intitulându-se pentru o perioadă (circa 1534 – circa 1537) „episcop de Vad și Feleac”. Următorul ierarh este Tarasie (1546–1550), tot din Moldova. În 1546, la instalarea lui Tarasie, Petru Rareș le scria bistrițenilor că l-a desemnat pe Tarasie drept episcop al Vadului și că „oriunde ar fi preoți ai românilor” (*ubique fuerint presbyteri Walachorum*), aceștia trebuiau să asculte de numitul ierarh, așa cum fusese și înainte⁶. La 1550, Iliș Vodă îl recomandă bistrițenilor pe „prea cucernicul” Gheorghe, episcop de Vad (1550–1557)⁷. Este cert că după donarea Ciceului și apoi a Bistriței, Ungurașului și Rodnei, oblăduirea mitropoliei și a domniei Moldovei era o prezență vie în nordul Transilvaniei (și nu numai aici).

Cum se ajunsese la această situație, în condițiile exarhatului tradițional „al Plaiurilor și a toată Ungaria”, deținut din vechime de mitropolii Ungrovlahiei? Cu alte cuvinte, cunoscut fiind faptul că biserica transilvană se afla sub oblăduirea mitropoliților Țării Românești, în ce împrejurări și cum se impusese în aceste regiuni autoritatea mitropoliților de la Suceava? Răspunsul nu este simplu, dar el se leagă cu siguranță de raporturile celor două țări române extracarpătice cu Ungaria, de relațiile dintre aceste două țări românești și de stăpânirile multor zeci de sate de către domnii de peste munți în Transilvania. Era tot mai clar, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, că „cea de-a doua libertate românească” (așa cum numise Nicolae Iorga Moldova) dobândise un prestigiu și o putere mai mari decât voievodatul sud carpatic. Ștefan cel Mare (născut din mamă munteancă), dacă nu dorea să domnească el însuși la Târgoviște, a fost mereu preocupat să impună acolo un domn credincios, supus lui, aflat sub tutela sa, gata să îndeplinească politica sa. Această superioritate a domniei Moldovei față de cea a Țării Românești trebuia să se manifeste cumva și în raport cu patronajul spiritual exercitat asupra ortodocșilor (românilor) din Transilvania și Ungaria. Este ceea ce a făcut Ștefan cel Mare, profitând și de raporturile sale speciale cu Matia Corvin și de cele două mari domenii primite în Transilvania. Astfel, prin ridicarea centrului arhiepiscopal (mitropolitan) de la Feleac, Moldova își impunea oblăduirea asupra ortodoxiei transilvane, bănățene și din părțile vestice în general, lipsind Țara Românească de acest atribut. Mărimea ariei de autoritate a eparhiei Feleacului se vede din așezarea egumenului de la Peri (odinioară subordonat direct patriarhului ecumenic de la Constantinopol) sub ascultarea arhiepiscopului de Transilvania (actul din 1494) și din supunerea pe care i-o datorau până și brașovenii. Cu alte cuvinte, înainte de 1500, ortodoxia românească transilvană era supusă aceluiași

⁶ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, volumul XV, partea I, 1358–1600, publicate de Nicolae Iorga, București, 1911, p. 453.

⁷ Șt. Pascu, *Istoricul Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului*, în vol. Șt. Pascu ș.a., *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului, 1982, p. 18.

arhiepiscop (recunoscut și de autoritatea Regatului Ungariei) de la Carpații Păduroși până la Carpații Meridionali (sau Alpii Transilvaniei). Mai concret, spațiile istorice care vin să susțină deschiderea românească a „arhiepiscopiei” Feleacului erau Mărginimea, cu Săliștea Sibiului, regiunea Brașovului, Severinul, Moldova, Țara Hațegului, Banatul și Maramureșul⁸. Vadul, ridicat de Ștefan cel Mare ori, mai probabil, de Petru Rareș, a fost creat ca episcopie nu împotriva Mitropoliei de la Feleac, ci, dimpotrivă, spre susținerea sa și cu acordul autorităților locului. De aceea, este posibil să vedem la începutul funcționării Vadului o etapă a sa, în care avea statutul de episcopie sufragănă a Mitropoliei Feleacului.

Totuși, în jurul anilor 1530, lucrurile aveau să se schimbe⁹. O mărturie directă, alături de altele, este drumul lui Petru de Feleac (ruda lui Danciu) spre hirotonire, nu la Suceava, după obiceiul mai nou, ci la sud de Carpați, în Țara Românească (la 1537), după cutuma mai veche. O ruptură între Moldova și Feleac se va fi produs între 1529 și 1536, odată cu marile schimbări politice din Ungaria, cu rivalitățile și luptele dintre cei doi regi, Ioan Zapolya și Ferdinand de Habsburg, cu alianțele schimbătoare făcute de Petru Rareș cu aceștia, de raporturile acestor regi cu ambii principii români, de la sud și est de Carpați. Sub moldoveanul Anastasie, Vadul – de pe domeniul lui Petru Rareș – are deja preeminență asupra Feleacului, episcopul, cu reședința la Vad, intitulându-se, la 1536, cum s-a văzut, „de Vad și de Feleac” (profitând probabil de vacanța de trei ani de după moartea lui Danciu).

Firește, istoricii au încercat să explice în sensuri variate aceste avataruri, ca și unele „libertăți” (sub formă de privilegii, de fapt oficializări ale unor realități vechi) acordate românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, de la recunoașterea expresă de către puterea centrală catolică a arhiepiscopului ortodox de Transilvania, până la scutirile acordate preoților și enoriașilor români. Toate trebuie puse și sub semnul cruciadei târzii, când toți creștinii erau chemați să lupte împreună în numele Crucii, pentru apărarea civilizației europene asaltate de Islam, în contextul atmosferei post-florentine. Decizia de unire religioasă, luată la 1439, de către cele mai înalte autorități ale lumii latine (papa și împăratul) și bizantine (patriarhul și basileul) –, în ciuda a ceea ce se spune și se crede, uneori prea grăbit –, lăsase urme de oarecare durată în Europa Centrală și Orientală. Nu trebuie uitat că semnătura lui Damian, mitropolitul Moldovei (altul decât Grigore, numit mitropolit al Moldovlahiei și atras spre Roma încă din 1436), se afla depusă pe actul de unire de la Florența, nici că mănăstirea din Peri, aflată apoi în arhiepiscopia Feleacului, primise unirea oficial (înainte de 1442, fără să se cunoască data respingerii sale), nici

⁸ Al. Simon, *Feleacul (1367–1587)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 98.

⁹ *Ibidem*, p. 106–108.

că episcopul Macarie de Halici venise în Transilvania, sprijinit de autorități, să predice unirea. Toate acestea au creat, deopotrivă printre români și printre autoritățile ungaro-transilvane, o anumită atmosferă de moderație și de acceptare a celuilalt, de recunoaștere limitată a ortodoxiei printre latini și de orientare timidă prounionistă printre bizantini. Speranța acestora din urmă era, desigur, traiul mai suportabil printre stăpânii străini, într-o lume în care modelul bizantin pălea tot mai mult, iar sprijinul acestui pol de putere bizantin era tot mai slab, în condițiile captivității islamice a Marii Biserici.

După 1550, se stinge și gloria medievală a Feleacului mitropolitan. Următorul mitropolit, Ioan de Peșteana, provenea din Țara Hațegului, adică din sudul Transilvaniei. Treptat, avea să se impună, după Feleac, reședința mitropolitană de la Alba Iulia (Bălgrad). Faptul se va fi petrecut și datorită stabilirii capitalei princiare în acest oraș de pe Mureș. Primul mitropolit care a rezidat acolo a fost, din câte se știe, Eftimie (1571–1574), sfințit la Ipek. El a avut jurisdicția, consemnată pentru prima oară în chip explicit, asupra întregii Transilvanii, Bihorului și Maramureșului („toată Țara Ardealului și părțile ungurești”), inclusiv asupra Vadului. Eftimie a ajuns apoi, între 1574–1576, poate din pricina bătrâneții, numai episcop de Vad, ceea ce înseamnă păstorirea unui fost mitropolit în scaunul vlădicesc al Vadului.

În legătură cu statutul mitropolitan, contestat încă de unii, al bisericii ortodoxe a Transilvaniei din acel timp, există și mărturia unui iezuit italian, din perioada Contrareformei, anume Antonio Possevino, într-o scriere a sa, intitulată *Transilvania*, din 1583–1584. Aici este detaliată, între altele, organizarea bisericească a românilor transilvăneni: aceștia aveau – spune Possevino – un mitropolit cu reședința la Alba-Iulia, întărit de principe în această demnitate, după sfințirea sa ca episcop de către forurile ecleziastice; mai aveau, apoi, un episcop în ținutul Dejului (adică la Vad) și un altul la Șimleu; liturghia era slujită în limba slavonă (*in lingua rasciana o serviana*), dar preoții români, numiți *poppi*, aproape nu înțelegeau ceea ce citeau¹⁰. Alte detalii sunt, de asemenea, pline de interes: românii țin foarte strict posturile și sărbătorile; nu acceptă presiunile nobililor de a trece la „erezia” lor (calvină) și fac plângeri în acest sens la principe; pricinile spirituale (*le cause spirituali*) sunt decise de către episcopii lor; ceremoniile și liturghia sunt aproape aceleași ca la catolici, deși comit erorile

¹⁰ Antonio Possevino (della Compagnia di Giesù), *Transilvania (1584)*, editată de Andrei Veress, în „Fontes rerum Transylvanicarum”, tom III, Budapesta, 1913, p. 64 (în continuare se va cita Antonio Possevino, *Transilvania*). O altă ediție a lui Veress a apărut la Cluj, la aceeași dată. Folosind un alt manuscris, cu foarte mici diferențe, Giacomo Bascapé a publicat din nou lucrarea lui Possevino, sub titlul *Le relazioni fra Italia e Transilvania nel secolo XVI*, Roma, 1935, p. 63–163. În românește au apărut doar fragmente din amintita lucrare a lui Possevino, cele mai consistente fiind cuprinse în volumul al II-lea din seria *Călători străini despre Țările Române*, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1970.

semnalate și la ceilalți „schismatici”¹¹. Dincolo de anumite clișee, exprimate aici în spiritul prozelit al Contrareformei în caracterizarea ortodocșilor, Antonio Possevino (prezent în Transilvania și situat între organizatorii învățământului superior la Cluj) detaliază, pentru mediile papale și catolice, organizarea bisericii ortodoxe transilvane, cu rangul său mitropolitan, cu centrul stabilit deja la Alba Iulia și cu cele două scaune sufragane, dintre care unul la Vad.

Tradiția Alba Iuliei – capitală princiară – se va consolida apoi, mai ales grație lui Mihai Viteazul, care, în urma tratatului din mai 1595, a restatornicit oficial vechea oblăduire munteană asupra bisericii transilvane și a ridicat catedrală mitropolitană în cetate. Continuă, însă, existența Episcopiei Vadului, sub a cărei oblăduire se va afla satul Feleac între 1576 și 1627. Episcopii următori de Vad au fost: Marcu (1557–1574), Eftimie (1574–1576), Spiridon (1576–1614, cu o întrerupere, în timpul căreia a păstorit, până în 1605, Ioan de Cerna), Teofil (1615–1620), Augustin (circa 1621), Dosoftei (circa 1622) și Eftimie (1623–1627)¹².

Feleacul s-a prăbușit, ca putere ecleziastică, în momentul în care era oficializată Reforma protestantă în Transilvania și când Clujul devenea el însuși o citadelă calvină și unitariană. Din 1628, Vadul intra în titulatura mitropolitului Ghenadie al II-lea (1627–1640), mitropolitul de Alba Iulia, acela pe care principele Gabriel Bethlen (1613–1629) a visat în van să-l atragă spre calvinism, cu voia tacită a patriarhului ecumenic Chiril Lukaris¹³.

Oricum, ortodoxia transilvăneană revenea în mare parte, în jurul anilor 1530, în aria de autoritate a mitropolitului Ungrovlahiei de la Târgoviște, după vechea tradiție. Excepția avea să fie, pentru un timp, spațiul dintre Feleac și Peri, păstorit de episcopii de Vad, sfințiți în Moldova și susținuți de aceasta. Ultima mare încercare moldavă de a readuce gloria de odinioară s-a făcut de către vlădica Spiridon de Vad, urmașul și predecesorul lui Ioan de Cerna (cel mort la 1605), care-și revendica autoritatea asupra Ardealului, Maramureșului și a celorlalte părți din Țara Ungurească. Dincolo, însă, de orice oblăduire superioară, de orice orientare a ierarhilor și de orice presiune din partea autorităților, cu sau fără sprijinul prețios al domnilor și mitropoliților de la sud și est de Carpați, din țările românești libere ori autonome, românii din aceste părți nordice ale Transilvaniei, din Maramureș, Crișana ori Sătmăruș, și-au păstrat vechea lor credință bizantină.

¹¹ Antonio Possevino, *Transilvania*, p. 64–65.

¹² Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 18.

¹³ I. A. Pop, *Il Patriarca Kiril Lukaris sull'unità etno-confessionale dei romeni*, în vol. *Etnia e confessione in Transilvania (secoli XVI–XX)*, a cura di Francesco Guida, Roma, 2000, p. 19–28.

Teritoriile oblăduite de vechile episcopii (arhiepiscopii) ale Feleacului și Vadului au fost în secolul al XVII-lea sub ascultarea mitropoliților Ghenadie al II-lea (din 1628, cum s-a văzut), Ilie Iorest (1640–1643), Simion Ștefan (1643–1656), Sava Brancovici (1656–1680) și a altora, în ale căror diplome de confirmare apar și comitatele Cluj, Turda, Dăbâca, Solnocul Interior, Solnocul Mijlociu, Bistrița, Maramureșul. În titulatura lor se menționa întotdeauna și „scaunul Vadului și Maramureșului”¹⁴. Politica de intensă calvinizare din acest timp a pus adesea în pericol tradiția răsăriteană a bisericii românești transilvane. Românii și biserica lor, supusă unor reguli calvine, rămân nerecunoscuți de către actele cu valoare constituțională ale Transilvaniei, fiind lipsiți de dreptul de a participa la exercitarea puterii în principat. Fortificarea acestui edificiu exclusivist, în cadrul căruia românii erau locuitori de grad inferior, s-a făcut în chip oficial și explicit. Primul document cu valoare constituțională din istoria modernă a Transilvaniei, numit chiar *Approbatæ constitutiones Regni Transylvaniae* (Constituțiile aprobate ale Țării Transilvaniei), adoptat în Dietă, în 1653, stipulează clar în partea I, titlul al VIII-lea, la articolul I, că „neamul românilor nu a fost socotit în această țară nici între stări și nici între religii, nefiind între religiile recepte”¹⁵. Cu alte cuvinte, confesiunea românilor și națiunea lor nu se aflau la putere și nici nu existau oficial în viața publică, ci erau doar „răbdate” în țară – cum se spune în alte locuri ale „constituțiilor” – „pentru binele public” sau „până când va dura bunul plac al principilor și cetățenilor”.

Biserica românilor din Transilvania a evoluat și s-a afirmat în finalul Evului Mediu și la începuturile perioadei moderne în condiții dificile, neprielnice, datorate lipsei din regiune a unei puteri politice ortodoxe. De aceea, structurile instituționale și ierarhiile erau destul de firave, susținute din Țara Românească și Moldova, dar supuse arbitrariului autorităților catolice și apoi protestante din Ungaria și Transilvania. În acest context, în ciuda vicisitudinilor, scaunele episcopale, arhiepiscopale și mitropolitane de la Feleac și Vad au jucat un rol coagulant pentru spiritualitatea românească transilvană.

¹⁴ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 18.

¹⁵ L. Marcu (ediție de), *Constituțiile aprobate ale Transilvaniei (1653)*, traducere, studiu introductiv și note de Al. Herlea, V. Șotropa, R. Pop, I. Nasta, I. N. Floca, Cluj-Napoca, f.ed., 1997, p. 58.